

BALIZS DÁNIEL

VAS MEGYE NEMZETISÉGEI

BEVEZETÉS

Vas megye történelmének kezdetei az államalapítás időszakára vezethetők vissza, a Kárpát-medence nyugati peremén elhelyezkedő területen már a XI. század elején várispánságok szerveződtek. A megye határai viszonylag gyorsan kialakultak, majd a XX. század elejéig érdemben nem is módosultak; területe évszázadokon át csaknem kétszerese volt a jelenleginek. 1920 után nyugati fele Ausztriához és a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz (később Jugoszlávia) került, Magyarország a történelmi megye mintegy 60%-át tartotta meg. A szomszédainkhoz csatolt vidékek Burgenland (magyarul Órvidék), illetve Muravidék (Prekmurje) közigazgatási egységek részei lettek, a hazai oldalon a megyehatárok az 1950. évi reform során nyerték el mai formájukat¹.

Az első világháborút lezáró békeszerződésekről napjainkban széles körben elterjedt vélemény szerint míg hazánk új északi, keleti és déli határainak meghúzásakor az etnikai elv nem vagy alig érvényesült, addig a nyugati határ lényegében egybeesett a nyelvi választóvonalal. E megállapítás túlságosan általánosít, pontosításához a térség nyelvi viszonyainak és nemzetiségi térstruktúrájának mélyebb szintű elemzése szükséges. E fejezetben – noha elsősorban Vas megye recens etnikai szerkezetére fókuszál – a korábbi időszakok nemzetiségi térfolyamatait is bemutatjuk.

A HONFOGLALÁSTÓL MOHÁCSIG (895–1526)

A történeti Vas megye későbbi területének nagy része a IX–X. század fordulóján a felbomlóban lévő Frank Birodalom keleti határvidékét alkotta (BOROVSKY S. 1898). A térségbe érkező magyarság eleinte életmódjának megfelelően a sík- és alacsony dombvidékeket szállta meg (BELUSZKY P. 2011). A magyarok a vizsgált területen valószínűleg csupán szórványos szláv lakosságot találtak, melyet avar néptörödékek egészítettek ki (KRISTÓ GY. 2003). Kivételnek számított a délnyugati vidék (Szentgotthárdtól délre), mely már a

1 Ekkor csatolták a Csepregi járás nagy részét Soprontól Vas megyéhez, illetve néhány vasi községet Veszprém és Zala megyékhez.

VI. század közepe óta stabilan szláv lakta tájnak számított (M. KOZÁR M. 2001), ugyan ekkor a magyar–szlovén nyelvhatár a későbbinél jóval mozaikszerűbb lehetett. A X. század második feléig a Csepreg–Gyepűfüzes–Mura vonala volt az összefüggő magyar nyelvterület nyugati határa (MÁLYUSZ E. 2002), mely a XI. századra kissé nyugatabbra tolódott: a Kőszeg–Rohonc–Rábagyarmat vonalra (KNIEZSA I. 2000).

A gyepű felszámolása során Kőszeg vidékén, valamint a ma Ausztriához tartozó nyugati folyó völgyekben (Pinka, Strém, Rába) a korábbi elszórt határőr telepek helyett állandó települések jelentek meg, ezzel párhuzamosan e térségek is magyarlakta vidékekké váltak (BAUMGARTNER, G. 1995, HOLZER, W.–MÜNZ, R. 1997), míg a terület keleti felén már a honfoglalástól egyértelműen a magyarok számítottak domináns etnikumnak. A Rába mentén (Csörötnek, Ivánc), illetve a Rába és a Marcal között (Csehi, Gérce) élő szórványos szláv (esetleg újlatin, illetve besenyő) népesség a XI–XIII. század folyamán teljesen beolvadt a magyarságba (KNIEZSA I. 2000, M. KOZÁR M. 2000).

A magyar–német kontaktzóna sokáig szintén nem számított merev választóvonalnak, a magyar–szlovén nyelvhatár is csupán a XIV. század végére szilárdult meg, ezt támasztja alá Benczik Gyula (BENCZIK GY. 2005), aki szerint a nyelvhatártól nyugatra élő kétnyelvű népesség ekkorra vált lényegében egynyelvű szlovénné.

Az eleinte szórványos betelepülést a XII–XIII. század fordulójától váltotta fel a németajkú földművelő népesség, illetve polgárság folyamatos beáramlása a későbbi burgenlandi vidékre, illetve a mai Vas megye nyugati peremére (KNIEZSA I. 2000). A már ekkor német többségű Kőszegre a XIV. század első felében újabb betelepülők érkeztek (CHERNEL K. 1877), bár Kőszegen a későbbiekben is számolhatunk kisebb-nagyobb magyar közösség jelenlétével (THIRRING G. 1932). A XV. században a Pinka középső folyása is nyelvileg erősen kevertnek számított, valószínűleg német többségű volt Horvátlövő, Pornóapáti, Szentpéterfa és Vaskeresztes, valamint Kőszeg mellett Kiszsidány, Peresznye és Tömörd. Számottevő volt a német lakosság a városias piacközpontokban is, olykor (pl. Szentgotthárd) a népesség többségét alkotva. A lassan gyarapodó szlovén népesség továbbra is a megye délnyugati részén élt, ahol lényegében kizárólagos etnikumként volt jelen.

A középkort végigkísérő két ellentétes etnikai folyamat során a történelmi Vas vármegye magyarsága a nyugati vidékeken tapasztalható állandó visszaszorulás mellett a megye középső és keleti tájain egységes etnikai tömböt hozott létre, rendkívül sűrű településhálózattal. Kubinyi András (KUBINYI A. 1996) szerint Vas vármegyében a XV. század végén 49 000–50 000 főnyi népesség élt, ebből 35–36 ezer juthatott a megye jelenlegi területére. Ennek 80–82%-a magyar, 12–13%-a német, 4–5%-a szlovén ajkú lehetett.

MOHÁCSTÓL A KIEGYEZÉSIG (1526–1867)

A XVI. század első harmadától több változás alakította a Habsburg-uralom alá került megye demográfiai-etnikai szerkezetét. Az első török támadás 1532-ben érte el, Kőszeg elhúzódo ostroma alatt a környező területek jelentős károkat szenvedtek. A század végére a Pinka völgyében élő magyarság – Felsőőr környékét kivéve – végérvényesen kisebbségbe került (KOC SIS K.–WASTL-WALTER, D. 1991). Az elnéptelenedett falvakba már 1533-tól megindult a török által leginkább veszélyeztetett horvát népesség másfél évszázadon át tartó betelepülése. A horvátok a lakatlanná vált falvakba történő költözés mellett új településeket is

alapítottak az addig ritkán lakott, erdős területeken, bár Horváth Sándor (HORVÁTH S. 2005) szerint csak kivételes esetben telepedtek le homogén horvát lakosságú falvakban, többnyire kisebb-nagyobb létszámú magyar vagy német lakossággal éltek együtt. Baumgartner G. és Kolnhofer V. (BAUMGARTNER, G. 1995 és KOLNHOFER V. 2008) kutatásaiból kiindulva a történelmi Vas megyébe érkezett horvátok számát hozzávetőlegesen 16–18 ezer főre becsülhetjük, ennek viszont csak kisebb hányada jutott a megye mai területére (4–5 ezer fő).

A török fenyegetés mellett az időről időre kiújuló vallásháborúk szembenálló felei, valamint az eredetileg kiváltságokkal bíró, határvédő-katonáskodó rétegek és a vármegyei nemesség közötti ellentét számos alkalommal torkollt nyílt összetűzésbe, mely főként a vidék – jogállás és felekezet szempontjából leginkább megosztott – magyar lakosságát apasztotta (KOVÁCS M. 1942). A XVII. században folytatódott a nem magyar népesség betelepülése, az európai vallásháborúk elől menekülő németek Borostyánkő környékére, a Rába-völgybe valamint Németújvárra érkeztek; e vidékek a XVIII. század elejére szinte teljes magyar népességüket elveszítették (KOVACSICS J. 2000). A XVII. század folyamán további horvát lakosság vándorolt be (POLÁNY I. 1938, KITANICS M. 2008). A térségben valószínűleg már a XVI. századtól jelen lévő cigányság 1674-ben kapott lehetőséget a nagyobb számú letelepedésre, melynek során főként a Felső-Őrségbe, valamint egyes Pinka melletti falvakba költöztek. A XVI–XVII. században lassan fokozta jelenlétét Vas vármegyében a zsidóság is, elsősorban az osztrák területekről érkezők révén. Kőszegre a XVIII. század elején érkeztek újabb német betelepülők (CHERNEL K. 1877).

A XVII. század végére a középkori etnikai térstruktúra alapjaiban módosult. Az *1697. évi dikális összeírás* időszakának demográfiai és felekezeti-etnikai viszonyait Vörös K. (VÖRÖS K. 1962) munkája révén rekonstruálhatjuk. Ekkor a történelmi Vas megye területén 102 600 fő élt, ebből 44 000 fő élt tisztán magyar jellegű településeken, 28 500 fő német, 10 000 szlovén, 5 000 pedig horvát települések lakója volt, míg a népesség 13%-a etnikailag vegyes városokban és községekben élt. A mai megyeterület nagy része magyar dominanciájú lehetett, de a népesebb városok (Szombathely, Kőszeg, Körmend) és környékük lakossága erősen kevert (magyar, német, horvát) volt, míg Szentgotthárd vidéke kívül esett a magyar nyelvterületen.

A XVIII. században – a Magyar Királyság más tájaihoz hasonlóan – lendületet vett a magyarság az ország központi, török uralom alól felszabadult területei felé történő áramlása, melynek két komponense a megyén belüli költözések, valamint a megyéből az Alföld irányába és a Dunántúl déli vidékeire történő migráció (POLÁNY I. 1936). A nyugati járássokba, főként a magyar népesség helyére történő intenzív német beáramlás egészen a XIX. század első harmadáig tartott. A horvát nyelvterület az 1700-as években érte el legnagyobb kiterjedését, a század végétől beolvadásuk már jelentősen felgyorsult. Legfontosabb nyelvszigeteik a Kőszeg–Városszalónak–Ják háromszögben terültek el, ugyanakkor Körmend tágabb környékén is számos községben alkották a lakosság jelentős hányadát.

A XVIII. század közepének nemzetiségi viszonyairól az 1773-ban kiadott *Lexicon Locorum* alapján alkothatunk képet. A hivatalos használat céljából készített helységnévtár más korabeli felmérésekhez képest meglepő pontossággal dokumentálja az etnikai struktúrát, megjelölve az egyes helységekben leggyakrabban használt nyelvet. Vas vármegye 624 helységének 46,8%-át magyar, 24,5%-át német, 19,4%-át szlovén, 9,3%-át horvát nyelvűként mutatja be Kovacsics József (KOVACSICS J. 1998). Ugyan e forrás alapján – mivel a Le-

xicon Locorum sem a települések eltérő népességszámára, sem belső nyelvi viszonyaira nem volt tekintettel – nem állíthatunk fel pontos etnikai arányokat, viszont általa bizonyítást nyer a XVIII. századi horvát etnikai tér viszonylag nagy kiterjedése, valamint az, hogy a nyelvhatárok helyzete ekkor már közelített a jelenlegi állapothoz.

A KIEGYEZÉSTŐL AZ EZREDFORDULÓIG (1867–2001)

A magyarság számára kedvezőtlen etnikai térfolyamatok a XIX. század közepétől fordultak meg: az Alföldre irányuló migráció lassulása, a megye keleti felén élő népesség növekvő termékenysége, valamint a német, horvát, szlovén nyelvszigetek asszimilációja következtében a magyarság súlya növekedésnek indult. Ebben az időszakban Fényes Elek (FÉNYES E. 1867) a történelmi Vas megye népességszámát 299,7 ezer főre, a magyarok arányát 47,5, a németekét 34,6, a szlovénekét 11,2, a horvátokét 6,7%-ra tette.

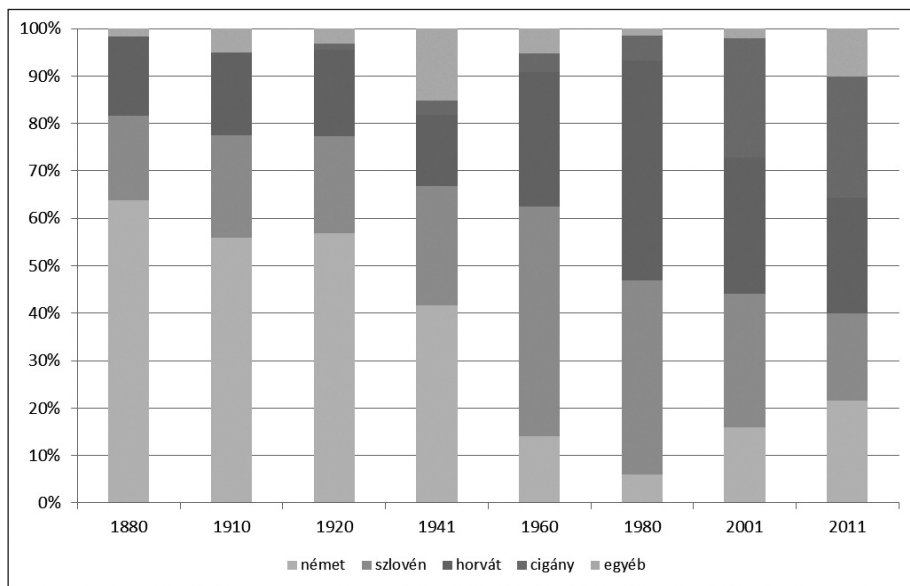
Az etnodemográfiai trendek módosulása – a magyar népesség dinamikus aránynövekedése – a dualizmus évtizedeiben vált általános jelenséggé. Az ekkor már évtizedenként lebonyolított, anyanyelvi hovatartozást is tudakoló népszámlálások révén pontos adatokkal rendelkezünk akár Vas megye történelmi, akár jelenlegi területét illetően. 1880 és 1910 között a mai megyeterületen a magyarság 87,1%-ról 91,6%-ra növelte súlyát, ennél gyorsabban nőtt a magyarok aránya a teljes akkori megyében (48,9%-ról 56,9%-ra), hiszen a térszerés a városok mellett az alapvetően nemzetiségi jellegű nyugati tájakon volt általános, melyek ma már nem tartoznak hazánkhoz (1. ábra). A főbb kisebbségek közül a horvátok és a szlovének lélekszáma stagnált, míg a németeké jelentékeny visszaesést mutatott² (2. ábra).

1900 és 1910 között a magukat cigány anyanyelvűnek vallók száma a teljes megyében több mint kétszeresére nőtt (1,3 ezer, ill. 3,1 ezer fő), növekedésük nemcsak természetes szaporodásuknak vagy bevándorlásuknak, hanem anyanyelvi hovatartozásuk mind erőteljesebb vállalásának is köszönhető. Emellett rendelkezésünkre állnak – a valós helyzethez minden bizonnyal inkább közelítő – adatok az 1893. évi országos cigányösszeírás révén is. Ekkor a teljes megyében 4,1 ezer roma lakost vettek nyilvántartásba, ebből mintegy fele élhetett a mai Vas megye területén. A cigányok által lakott települések négytizedében a romák ekkor még teljesen elkülönült telepen laktak (A MAGYARORSZÁGBAN... 1895).

Országos szinten a nemzetiségi arányok változása általában az urbánus központok magyárosodását, illetve magyar szórványok megjelenését jelentette addig homogén nemzetiségi régiókban. A nyelvhatárok Vas megyében alig módosultak. A magyarság gyors lélekszámbeli gyarapodása úgy következett be, hogy ez idő alatt Vas megye különböző okok (földtulajdon-viszonyok, átlagot meghaladó agrárfejlettség, népességtöbblet) miatt a korabeli Magyarországon belül népességkibocsátó megyének számított; 1880–1900 között a vándorlási egyenleg 41 ezer fős (–11,4%) negatívumot mutatott (THIRING G. 1902). Az elvándorlók jelentős része – ahogyan a dunántúli megyék nagy többségéből – az ország központi területei felé vette az irányt, ám hasonlóan élénknek bizonyult az államhatárt átlépő kivándorlás, melyben a német- (kisebb részben a horvát-) ajkú népesség mindvégig arányát meghaladó mértékben vett részt. A XIX. század végétől az ezeréves magyar állami és nemzeti eszme

2 Vas megye mai területén 1880–1910 között a népességszám 32,5%-kal (a teljes történelmi megyében 20,9%-kal) nőtt. A magyarok száma 39,4%-kal (a történelmi megyében 40,9%), a szlovéneké 1,8%-kal (18,7%) nőtt, a horvátoké mindkét területen szinte pontosan ugyanannyi maradt, a németeké 23,1%-kal (1,2%) csökkent.

és a gyors gazdasági fellendülés időszakában a magyar identitás vonzereje illetve az aszimmetrikus hatalmi viszonyok országszerte az asszimilációs folyamatok fokozott érvényesülését hozták magukkal. Ehhez járult hozzá, hogy a korszakban a magyarok természetes



2. ábra: Vas megye kisebbségeinek arányváltozása 1880–2011 között (100%=a kisebbségi népesség aktuális összlétszáma). Forrás: az 1880–2011 közötti magyarországi népszámlálások adatai

szaporodása magasabb volt a többi nemzetiségnél, ezen felül a vizsgált területen élő német, horvát és szlovén csoportok nemzeti öntudata viszonylag gyengének számított, s jelentős hungarus-tudattal párosult.

Az első világháborút lezáró békeszerződések értelmében a történelmi Vas megye területének csaknem egyharmada Ausztria, 11%-a a formálódó Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett. Az elcsatolt népesség arányai a területi arányokhoz hasonlóan alakultak. A térségben sok más vitatott hovatartozású területhez viszonyítva a nyelvhatárok többé-kevésbé élesen kirajzolódtak, ennek dacára Ausztriához és Jugoszláviához jelentős számú magyar ajkú lakos (főként Felsőőr környékén és az Őrségben) került, míg Magyarországon több ezer fős német és szlovén közösség maradt. Az anyaországtól távol, meglehetősen fragmentált településterületen élő horvátok földrajzi elhelyezkedésükből adódóan részben Ausztriához kerültek, részben Magyarországon maradtak.

1920 után a három különböző országhoz került megyerészek az államalkotó nemzetiségek térnyerése indult el (pontosabban a magyar oldalon egyszerűen a korábbi irány folytatódott), a migrációs és az asszimilációs folyamatok egyaránt a többségi nemzetek előnyére formálódtak (kisebbségi népesség kivándorlása, kettős identitásúak nemzetiségváltása stb.). A XX. század során a homogenizáció az etnikai térstruktúra vonatkozásában kétféle módon érvényesült. Egyrészt a kisebbségi népesség súlya csökkent (vagy egészen megszűnt)

addig egyesnek számító térségekben, másrészt az addig döntő részben kisebbségi jellegű települések a többségi nemzet megjelenése révén vegyes lakosságúvá váltak.

Az Ausztriához és a délszláv államhoz került Vas megyei területeken a magyarság száma az első világháborút követően folyamatosan fogyott, majd a XX. század végére mélypontra zuhant.³ Noha 1989 után az ausztriai magyar közösség növekedésnek indult, ez javarészt a Magyarországról és más kárpát-medencei, egykori magyar területekről történő áttelepülésnek köszönhető, és döntő részben nem Burgenland déli területén (tehát nem Vas megye korábbi részein) csapódik le. Eközben a németek (osztrákok) és a szlovének aránya a volt Vas megyei tájakon számottevően gyarapodott, az ezredfordulóra mindkét területen 90%-ra emelkedett (1910-ben még 79, ill. 85%).

Vas vármegye hazánknál maradt felében (a továbbiakban: Vas megye) a kisebbségek évtizedekkel korábban megkezdődött fogyása a két világháború között is folytatódott. A többségi nemzetbe történő beolvadás részben önkéntes alapon ment végbe (a magyar „nemzettel” történő azonosulás és Magyarországgal mint hazával szembeni szolidaritás révén), részben a két világháború között uralkodó kisebbségellenes légkör befolyásolta. A folyamat legkirívóbb példája Kőszeg, ahol a németajkú lakosság aránya az 1880. évi 75%-ról 1910-re 36%-ra, majd 1941-re alig 15%-ra zuhant. A magyarosodás rurális térségben, az országhatár mentén húzódó, kisebbségek által lakott sávban ugyan lassabban fejtette ki hatását, de megyei szinten a magyarok száma két évtized alatt így is 7%-kal nőtt, míg a horvátoké 32, a németeké 40%-kal csökkent.

A tragikus második világháborús események Vas megyéből körülbelül 5 ezer főnyi (addig inkább vallási kategóriaként számon tartott) zsidó és több száz főnyi roma áldozatot követeltek. A németek kitelepítése 1946-ban 2,9 ezer főt érintett, ami a terület német anyanyelvű lakosságának 40%-a volt (CZIBULKA Z. et al. 2004). A megyén belül jelentős különbségek adódtak, a Szentgotthárdtól északra fekvő falvakból (pl. Nemesmedves, Rábafüzes) a németek 80-90%-a távozott, ezzel szemben egyes községekben (pl. Pornóapáti, Vaskeresztes) a németajkú lakosság nagy része helyben maradhatott. A kitelepítettek helyét részben kelet-magyarországi, alacsony társadalmi státuszú népességgel, részben felvidéki magyarokkal töltötték fel.

1948-tól a Magyarország nyugati, majd 1950-től (átmenetileg) déli országhatárán kialakított határsáv felszámolta az addig viszonylag élénk forgalmat, ellehetlenítette a határ két oldalán élő nemzetiségek kapcsolattartását, miközben a kisebbségeket elzárta anyanemzetüktől. Vas megyében a szocializmus időszakában az államalkotó nemzet súlya tovább nőtt (ahogy a burgenlandi és muravidéki oldalon is), eközben mindegyik jelentős kisebbség létszáma visszaesett. A nyelvhatárok országhatárokhoz történő fokozatos igazodása során az 1960-as évekig elsősorban az államalkotó nemzetek lassú betelepülése (határőr egységek, beházasodás), illetve a periférikus helyzetű falvakból való elvándorlás érvényesült, amely érdemben még nem változtatta meg az etnikai arányokat. A tradicionális falusi közösségi keretek felbomlása, a társadalmi mobilizáció erősödése csupán az 1960-as évektől vált érzékelhetővé és indította el a kisebbségi önazonosság átformálódását, a nyelvi asszimiláció egyre gyorsuló folyamatát. Hazánkban a kisebbségek helyzetét jól jellemezte a főként papíron létező kisebbségi jogok, illetve a nemzetiségi kérdéskör fontossága tagadásának sa-

3 A Vas megyétől Ausztriához csatolt területen a magyarok száma 2001-ben 3,1 ezer fő (1910: 10,9 ezer fő), a Szlovéniához került területen 700 fő (1910: 5,5 ezer fő). A folyamatot csak átmenetileg szakította meg, hogy a Muravidék 1941–1945 között ismét Magyarország része volt.

játos kettőssége, amely végső soron a nemzetiségek asszimilációját célozta. Mindezek hatására 1980-ban a Vas megyei horvátok és szlovének (önbevalláson alapuló) száma kétezer fő alá, a németeké pedig alig 200 főre zsugorodott,⁴ a megye népességének 98,6%-a magyarnak vallotta magát.

A fentiekkel ellentétes irányú folyamatként értelmezhetjük a cigányság számának rohamos gyarapodását. A telepek 1961-től induló, a romák életkörülményeinek javítását célzó felszámolása révén a cigányság helyzete és demográfiai mutatói jelentősen javultak. A települések belterületére beköltöző, arányát országszerte érzékelhetően növelő cigányság pontos felmérésére a 70-es, 80-as években többször kísérletet tettek, Vas megyében körülbelül 6 ezer fős lélekszámot jelölve meg (KERTESI G.–KÉZDI G. 1998; KOCSIS K.–KOVÁCS Z. 1991).

Az 1989. évi politikai és gazdasági rendszerváltást követő kedvező légkörben a Kárpát-medencében a kisebbségi identitás erősödése volt tapasztalható. A származás, az önazonosság újrafelfedezéséhez és vállalásához részben személyes igény és meggyőződés vezetett, részben gazdasági okok is álltak a háttérben. A változások legnyilvánvalóbb jele a kisebbségek számában és arányában tapasztalt növekedés volt, mely – differenciáltan, illetve kivételekkel tarkítva – a történelmi Vas megyében is érvényesült (ld.: SZARKA L. 2004b, BOTTLIK Zs. 2006, KOCSIS K. et al. 2006), ám igazán látványossá csak az ezredforduló után vált.

A JELENLEGI ETNIKAI TÉRSTRUKTÚRA (2001–2016)

A kisebbségek lélekszámának növekedésével egyidejűleg az ezredforduló után erőteljesen visszaesett a Vas megyei magyarok lélekszáma, számukat a természetes fogyás és a választogatagadók arányának⁵ növekedése is apasztotta. A hazai kisebbségek disszimilációja a 2000-es években új lendületet vett, a németek száma kétszeresére, a cigányoké 50%-kal, a horvátoké harmadával növekedett. A szlovének kedvezőtlen demográfiai mutatóik folytán alig 2%-kal tudták növelni lélekszámukat. A kisebbségek térnyerése a romák kivételével tisztán a disszimilációs folyamatok következménye, és látványosan elsősorban a városi településeken mutatkozik meg. A kisebbségek anyanyelvi értékei továbbra is merőben eltérnek a nemzetiségiéktől, a németek (+31%) és cigányok (+22%) esetében az anyanyelvi beszélők száma jóval lassabban növekedett, a horvátoknál stagnált, míg a szlovéneknél 21%-kal csökkent. Egészében nézve Vas megyében a nemzetiségi arányok a legfrissebb (2011. évi) adatok szerint a következőképp alakultak: magyarok 83,6%, horvátok 1,2% (3,1 ezer fő), cigányok 1% (2,6 ezer fő), németek 0,8% (2,1 ezer fő), szlovének 0,7% (1,7 ezer fő) (3. és 4. ábra). Becslésekből (pl. KOCSIS K. 2002), illetve KEMÉNY I. (2004) és HABLICSEK L. (2007) minősítéseiből és termékenységre vonatkozó adataiból kiindulva a Vas megyei romák számát napjainkban körülbelül 8 ezer főre tehetjük; arányuk néhány periférikus helyzetű községben (pl. Csehimindszent, Csörötnek, Pankasz) már figyelemre méltóan magas (5. ábra).

4 A hazai kisebbségek számának pontosabb megállapítására tett kísérletet HOÓZ I. (1985) az ún. tanácsi minősítés módszerével. Ez alapján a Vas megyei horvátok és szlovének lélekszámát a hivatalos értéknél kb. 60%-kal magasabbnak, a németekét annak többszörösére becsülte.

5 Magyarországon a 2001. évi népszámlálás során már nem volt kötelező a válaszadás az etnikai hovatartozást firtató kérdésekre. Szintén lehetőség volt több nemzetiség megjelölésére is, az ebből adódó módszertani problémát úgy küszöböltem ki, hogy minden esetben nem magyarnak vettem azt a személyt, aki valamilyen kisebbséghez (is) tartozónak vallotta magát.

Az etnikai témájú kérdésekre nem válaszolók aránya a 2001. évi 3%-ról 15%-ra (38,8 ezer fő) nőtt s vált a nemzetiségi térszerkezet kutatásának megkerülhetetlen elemévé. A válaszadói magatartás ilyen irányú változását KOCSIS K. (2006) „elnemzetietlenedésként” foglalja össze, a globalizációs folyamatokat jelölve meg elsődleges indokként. Ezt a képet KAPITÁNY B. (2013) árnyalja, aki felhívja a figyelmet a kérdezőbiztosok személyének szerepére, valamint az állampolgárok adatszolgáltatási hajlandóságának változására, melyet a népszámlálás intézményével szembeni ellenérzés is formálhat. A földrajzi elhelyezkedés és településméret, illetve a nemleges válaszok aránya között érdemi összefüggés Vas megyében nem mutatható ki,⁶ megjegyzendő viszont, hogy a kisebbségi jellegű községek többnyire alacsony értéket mutatnak.

A továbbiakban a recens nemzetiségi viszonyok egy sajátos jelenségére térek ki, mely egyúttal utal az etnikai identitás képlékeny voltára is. A Kárpát-medence több pontján találkozhattunk kisebb-nagyobb kiterjedésű térséggel, ahol a népesség számottevő része identitását illetően bizonytalan, magát két (esetleg több) népcsoporthoz tartozónak érzi; különösen igaz ez a nyelvhatárok mentén vagy a nyelvi kontaktuszónákban. A jelenség hátterében gyakran lokális tényezők állnak, melyek érvényesülése során a nemzetiségek közötti határok történeti, demográfiai, vallási vagy kulturális hatások eredményeként elmosódtak. A Magyarországon élő nem magyar ajkú közösségek tudatát a több évszázada megszakítás nélkül tartó kisebbségi lét határozza meg, melynek során az állampolgári lojalitás, a befogadó nemzethez való tartozás érzése identitásuk fontos elemévé vált (BINDORFFER GY. 2001, 2005). Jelentősebb számú kettős identitású népesség él a hagyományosan többnemzetiségű magyarországi vidékeken, így Vas megye egyes tájain is (SEEWANN, G. 2000, HOMIŠINOVA, M. 2008).

A kettős identitású népesség számának meghatározására a *válaszadó népesség és a magyarok számának különbözetét* vontam ki az adott területi egységen élő kisebbség(ek) *összlétszámából*. A módszer hibája, hogy nem veszi figyelembe a nem magyar párú (pl. német-szlovén) kettős identitásúakat; viszont ez a hiányosság a kapott eredményeket – mivel hazánkban a kettős identitás előbbi formájára viszonylag kevés példa akad⁷ – csak kis mértékben torzíttja.

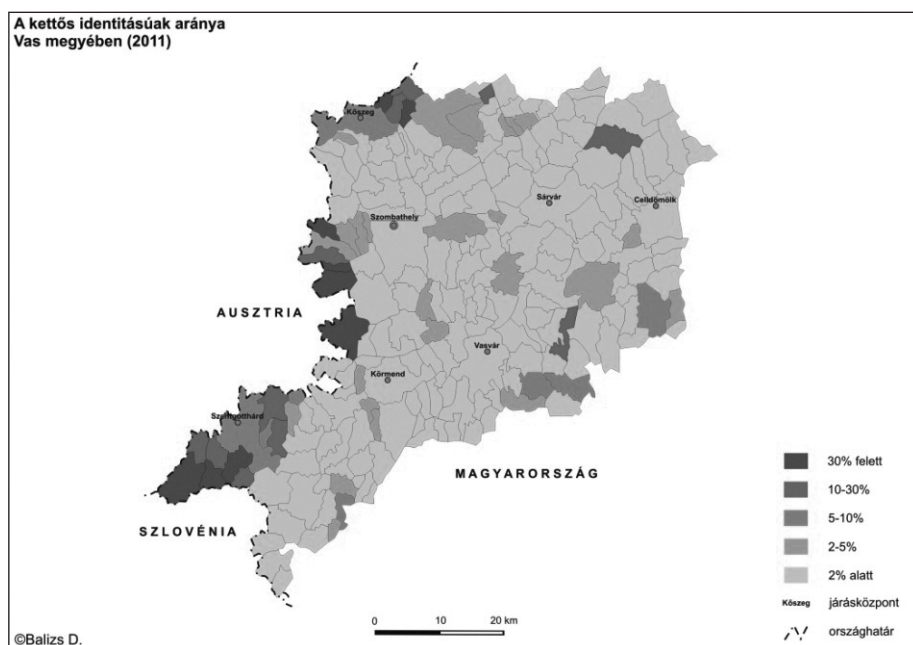
Ezek alapján területünk magyarországi részén 7,3 ezer kettős identitású személy élt 2011-ben, (a válaszadók 3,3; a teljes népesség 2,8%-a), ami a kisebbségi össznépesség 76%-át adja; utóbbi érték megfeleltethető a TÓTH Á.–VÉKÁS J. (2005) szerzőpáros által országos relációban megadott irányszámmal. A kettős identitásúak aránya érzékelhetően a „kisebbségi jellegüket” legsikeresebben megőrző településeken a legmagasabb (Apátistvánfalva, Kétvölgy, Narda). TÁTRAI P. (2014: 517) Magyarország egészére vonatkozó megállapítása, mely szerint a többes identitással rendelkezők „területi eloszlása nagyfokú megegyezést mutat a települési hálózattal rendelkező nemzetiségek (...) elhelyezkedésével”, a vizsgált területre is fentartás nélkül adaptálható (6. ábra).

6 Nem válaszolók aránya 2011-ben: Szombathely 17,5%, Sárvár 16%, Celldömölk 14,9%; míg Kőszegpaty 54%, Mesteri 37,1%, Telekes 34,8%.

7 TÓTH Á. ÉS VÉKÁS J. (2005) alapján 2001-ben a hazai kisebbségi népesség közel 87%-a legalább egy népszámlálási kategória szerint egyúttal magyarnak is vallotta magát.

JÖVŐKÉP

Egy terület lehetséges etnodemográfiai jövőjének, egyes nemzetiségek számának, súlyának előrebecslése mindig nehéz feladat. Az előreszámítások kiindulópontját a termékenységi és halandósági adatok, a korszerkezet, illetve a migrációs folyamatok alkotják (HABLICSEK



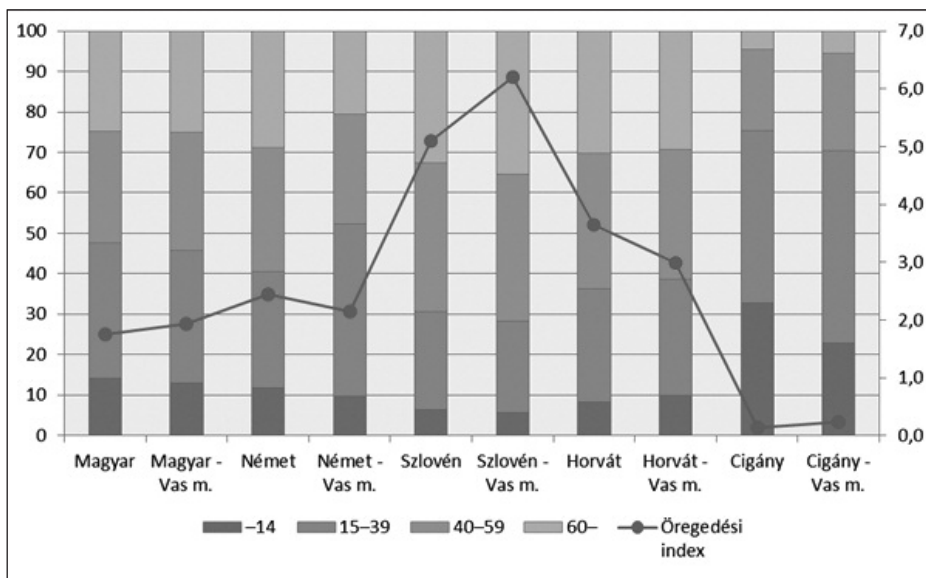
6. ábra: A kettős identitásúak aránya Vas megyében 2011-ben.
Forrás: saját számítás a 2011. évi magyarországi népszámlálás adatai alapján

L. 2009); jelen esetben a demográfiai adatok nemzetiség-specifikus értékeivel kell számolnunk, illetve a változók közé be kell emelnünk az asszimiláció alig számszerűsíthető hatását. A fentiekből következik, hogy a hangsúly csupán a trendek hozzávetőlegesen pontos meghatározására, egy lehetséges etnikai összkép felvázolására helyeződik.

A rendszerváltozás óta országosan és megyénkben is növekszik a kisebbségek lélekszáma. A növekedés viszont döntő részben a nemzetiségi kötődésű népességre esik, miközben az anyanyelvet tudakoló kérdésre adott válaszok a nyelvi beolvadás változatlan ütemét tükrözik. A másik fontos (látszólagos) paradoxon, hogy amíg a magyarországi kisebbségek közül többnek a magyarokénál magasabb a termékenységi rátája, addig az öregedési index alapján a korszerkezetük jóval kedvezőtlenebb a többségi nemzeténél. TÁTRAI P. (2014) nyomán e jelenséget a biológiai és az etnikai reprodukció közötti differencia, végső soron az asszimiláció hatásaként értelmezhetjük.

A magyarországi és a Vas megyei horvát, német és szlovén kisebbségek korstruktúrája összességében a magyarokénál kedvezőtlenebb, noha az országos termékenységi arányszám

2011-ben a szlovéneknél (177) és a horvátoknál (154) is meghaladta a magyarokét (150). A cigányság termékenységi rátája (233) és rendkívül fiatalos korösszetétele alapján is külön kategóriát képvisel, ám országos viszonylatban a Vas megyei romák körében a gyermekkorúak aránya számottevően alacsonyabb (7. ábra), mint a Dunától keletre élő cigány közösségeknél. Utóbbit támasztja alá HABLICSEK L. (2007), aki szerint a nyugat-dunántúli



7. ábra: Magyarország, illetve Vas megye nemzetiségeinek korszerkezete 2011-ben.
 Forrás: a 2011. évi magyarországi népszámlálás adatai

cigányok termékenysége illetve lélekszám-gyarapodása – migrációs nyereségük dacára – nagymértékben elmarad a kelet-magyarországi szinttől.

A leírtak alapján a vizsgált terület magyarországi részén a 2001–2011 közötti kiugró értékek után a kisebbségek növekedési ütemének jelentős visszaesése prognosztizálható. Némi lélekszámbeli nyereség várhatóan a németeknél még fog jelentkezni, ennek bázisát nemzetiségi öntudatuk erősödése mellett külföldről történő (a hazánkban vásárolt második otthonokba való végleges letelepedéssel járó) bevándorlásuk adja. A horvátok számánál a következő évtizedben inkább stagnálást feltételezhetünk, míg az említett mutatók vonatkozásában a legkedvezőtlenebbekkel rendelkező szlovén közösség fogyása előreláthatólag már néhány éven belül (újra-) kezdődik. A nyelvi beolvadás folytatóságára révén e kisebbségeknél az anyanyelvi kötődés további gyengülését prognosztizálhatjuk, ami a legkevésbé a németeket fogja érinteni.

A cigányok lélekszáma várhatóan stabilan fog növekedni, ugyanakkor joggal feltételezhetjük, hogy ennek volumene mérsékelt maradjon. A romák száma Vas megyében az egyik legalacsonyabb, így nem valószínűsíthető etnikai identitásuk tömeges vállalásából fakadó hirtelen gyarapodásuk sem. Mindemelllett a perifériusabb településeken – a magyarok fogyásával egyidejűleg – arányuk számottevően bővülni fog. A magyarok számának csökkenését alacsony

termékenységük mellett a nemzetiségükről nem nyilatkoznak „tömegének” növekedése okozza. Bár e témában nincsenek etnikum-specifikus információink, a folyamat a tapasztalatok szerint érdemi lélekszámvesztéséget főként a magyarságnak jelent (KAPITÁNY B. 2013).

Egészeiben véve nincs jel arra, hogy a jövőben megfordulna a vizsgált terület kisebbségeinek immár befejező szakaszába lépett nyelvi asszimilációja, egészen más a helyzet a nemzeti-kulturális ön-identifikációjukat illetően. Közösségeiket egyre inkább az etnikai kötődés szimbolikus formái (kulturális reprezentáció, hagyományörzés) tartják össze, melyre várhatóan a továbbiakban is igény fog mutatkozni.

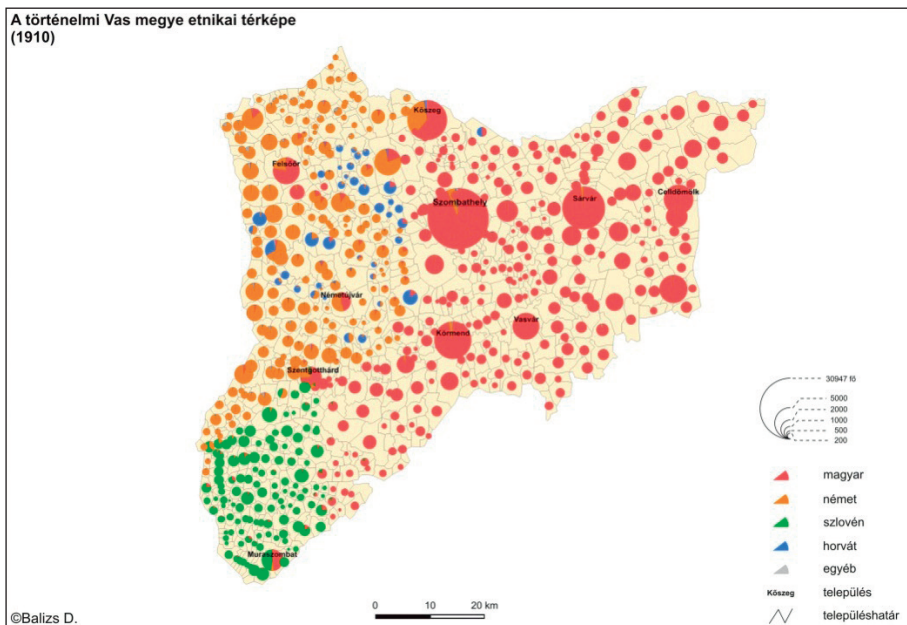
IRODALOM

- A MAGYARORSZÁGBAN 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei* (1895). In: *Magyar Statisztikai Közlemények, Új folyam IX.*
- BAUMGARTNER, G. (1995): *6xÖsterreich. Geschichte und aktuelle Situation der Volksgruppen.* Drava Verlag, Klagenfurt 182 p.
- BELUSZKY P. (2011): Tájisoroló – „Szűkmarkú, szép föld – Az Őrség”. In: *Földrajzi Közlemények* 135. 1. pp. 45–58.
- BENCZIK GY. (2005): Hodos, Kapornak és Domafölde története a magyar honfoglalástól a 19. század közepéig. In: GÖNCZ L. (szerk.): *Hodos és Kapornak története – Zgodovina Hodoša in Krplivnika.* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva–Lendava pp. 13–52.
- BINDORFFER GY. (2001): *Kettős identitás.* MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest p. 205.
- BINDORFFER GY. (2005): Migráció, identitás, lojalitás. Az identitásstruktúrák változásai a magyarországi németeknél. In: KOVÁCS N. et al. (szerk.): *Etnikai identitás, politikai lojalitás.* Balassi Kiadó, Budapest pp. 163–181.
- BOROVSKY S. (1898): *Magyarország vármegyéi és városai. Vas vármegye.* Budapest 622 p.
- BOTTLIK ZS. (2006): A magyarországi horvát kisebbség etnikai-földrajzi sajátosságai az utóbbi húsz évben. In: KÓKAI S. (szerk.): *A Délvidék történeti földrajza.* Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza pp. 19–30.
- CHERNEL K. (1877): *Kőszeg szabad királyi város jelene és multja.* Sieler Henrik Nyomdája, Szombathely 274 p.
- CZIBULKA Z.–HEINZ E.–LAKATOS M. (szerk.; 2004): *A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás.* Magyar Statisztikai Társaság–KSH Levéltár, Budapest 377 p.
- FÉNYES E. (1867): *A Magyar Birodalom nemzetiségei és ezek száma vármegyék és járáások szerint.* Eggenberger F., Pest 77 p.
- HABLICSEK L. (2007): Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. In: *Demográfia* 50. 1. pp. 7–54.
- HABLICSEK L. (2009): *A népesség szerkezete és jövője.* In: MONOSTORI J. (szerk.): *Demográfiai Portré.* KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest pp. 133–144.
- HOLZER, W.–MÜNZ, R. (1997): A magyar nyelvcsoport Burgenlandban. In: *Regio – Kisebbség, politika, társadalom* 8. 1. pp. 165–182.
- HOMIŠINOVA, M. (2008): *Identitás, nyelvhasználat, asszimiláció.* MTA Kisebbségkutató Intézet–Gondolat Kiadó, Budapest p. 298.
- HOÓZ I.–KEPECS J.–KLINGER A. (1985): *A Baranya megyében élő nemzetiségek demográfiai helyzete 1980-ban.* MTA RKK–Baranya Megyei Tanács VB. Művelődési Osztálya–Állami Gorkij Könyvtár, Pécs–Budapest pp. 19–65.
- HORVÁTH S. (2005): A grádistyei horvátok XVI–XX. századi asszimilációjának példái. In: *Kisebbségkutatás* 14. 2. pp. 181–193.
- KAPITÁNY B. (2013): Kárpát-medencei népszámlálási körkép. In: *Demográfia* 56. 1. pp. 25–64.
- KEMÉNY I. (2004): A magyarországi cigány népesség demográfiája. In: *Demográfia* 47. 3-4. pp. 335–345.

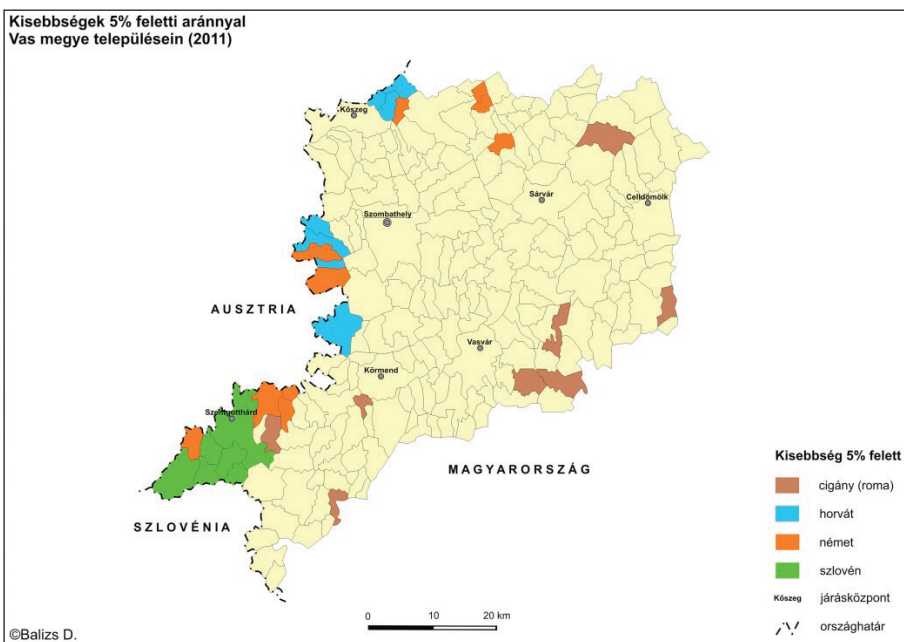
- KERTESI G.–KÉZDI G. (1998): *A cigány népesség Magyarországon*. Socio-typo, Budapest p. 467.
- KITANICS M. (2008): A Kárpát-medence etnikai változásai a 15–18. században, különös tekintettel a horvát beáramlásra. In: *A nagy terek politikai földrajza. V. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia*. PTE TTK Földrajzi Intézet, Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs pp. 343–357.
- KNIEZSA I. (2000): *Magyarország népei a XI. században*. Lucidus Kiadó, Budapest pp. 367–472.
- KOCSIS K. (2002): Etnikai-politikai földrajzi adalékok a kárpát-medencei cigány (roma) kérdés vizsgálatához. In: REISZ T.–ANDOR M. (szerk.): *A cigányság társadalomismerete*. Iskolakultúra, Pécs pp. 32–49.
- KOCSIS K.–BOTTLIK ZS.–TÁTRAI P. (2006): *Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régióiban (1989–2002)*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest 200 p.+CD-melléklet
- KOCSIS K.–KOVÁCS Z. (1991): A magyarországi cigánynépesség társadalomföldrajza. In: UTASI Á.–MÉSZÁROS Á. (szerk.): *Cigánylét*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest pp. 78–105.
- KOCSIS K.–WASTL-WALTER, D. (1991): A magyar és osztrák (német) nemzeti kisebbségek a nyugat-pannon határvidéken. In: *A Magyar Földrajzi Társaság 44. vándorgyűlése*. MFT–MTESZ, Budapest pp. 23–59.
- KOLNHOFER V. (2008): *A gradistyei horvátok és a magyar–osztrák határkijelölés*. PhD-disszertáció, Pécs 213 p.
- KOVÁCS M. (1942): *A felsőőri magyar népsziget*. In: *Település- és Népiségtörténeti Értekezések 6*. Sylvester Nyomda, Budapest 118 p.
- KOVACSICS J. (1998): Vas (vár)megye települései és etnikai képe történeti demográfiai megvilágításban. In: *Vasi Szemle* 52. 6. pp. 663–689.
- KOVACSICS J. (2000): *Szentgotthárd és környéke. Szentgotthárd környéki, dél-burgenlandi, őrségi és vendvidéki falvak és nemzetiségek (1183–1995)*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 495 p.
- KRISTÓ GY. (2003): *Nem magyar népek a középkori Magyarországon*. Lucidus, Budapest 313 p.
- KUBINYI A. (1996): A Magyar Királyság népessége a 15. század végén. In: *Történelmi Szemle* 38. 2–3. pp. 135–161.
- MÁLYUSZ E. (2002): *A középkori magyarság település- és nemzetiségpolitikája*. Lucidus Kiadó, Budapest 276 p.
- M. KOZÁR M. (2000): *Felsőszölnök*. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest 164 p.
- M. KOZÁR M. (2001): A szlovén szervezetek törekvései a megmaradásért. In: SÁNDOR L. (szerk.) *Érintkező kultúrák, kisebbségi értékek (identitás, kultúra, kisebbség)*. MTA Pécsi Akadémiai Bizottság, Pécs pp. 157–159.
- POLÁNYI I. (1936): A nyugatmagyarországi magyar elem (lövőörök, székelyek és besenyők) kipusztulása. In: *Vasi Szemle* 3. 1–2. pp. 36–69.
- POLÁNYI I. (1938): A nyugatmagyarországi horvát telepedések. In: *Vasi Szemle* 5. 4. pp. 232–245.
- SEEWANN, G. (2000): *Ungarndeutsche und Ethnopolitik*. Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely–Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, Budapest 264 p.
- SZARKA L. (2004): Etnikai változások a déli szláv kisebbségeknél. In: KOVÁCS N.–SZARKA L. (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből II*. Akadémiai Kiadó, Budapest pp. 285–311.
- TÁTRAI P. (2014): Etnikai folyamatok Magyarországon az ezredforduló után. In: *Területi Statisztika* 54. 5. pp. 506–523.
- THIRRING G. (1902): A magyarországi kivándorlás. In: *Földrajzi Közlemények* pp. 345–441.
- THIRRING G. (1932): Kőszeg népességének fejlődése és összetétele. In: *Magyar Statisztikai Szemle* 10. 2. pp. pp. 81–104.
- TÓTH Á.–VEKÁS J. (2005): Lojalitás és szolidaritás. Államhatalmi homogenizálás vagy a keresztkötődések erősödése? In: KOVÁCS N.–OSVÁT A.–SZARKA L. (szerk.): *Etnikai identitás, politikai lojalitás*. Balassi Kiadó, Budapest pp. 123–149.
- VÖRÖS K. (1962): *Vas megye 1744. évi adóösszeírása*. KSH Könyvtár–Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya, Budapest 227 p.

FORRÁS

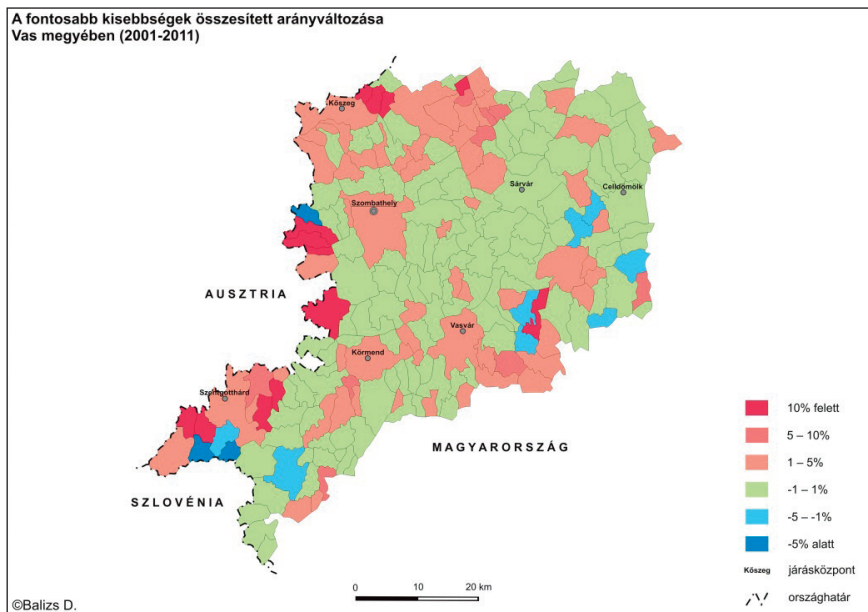
BALIZS DÁNIEL: VAS MEGYE NEMZETISÉGEI



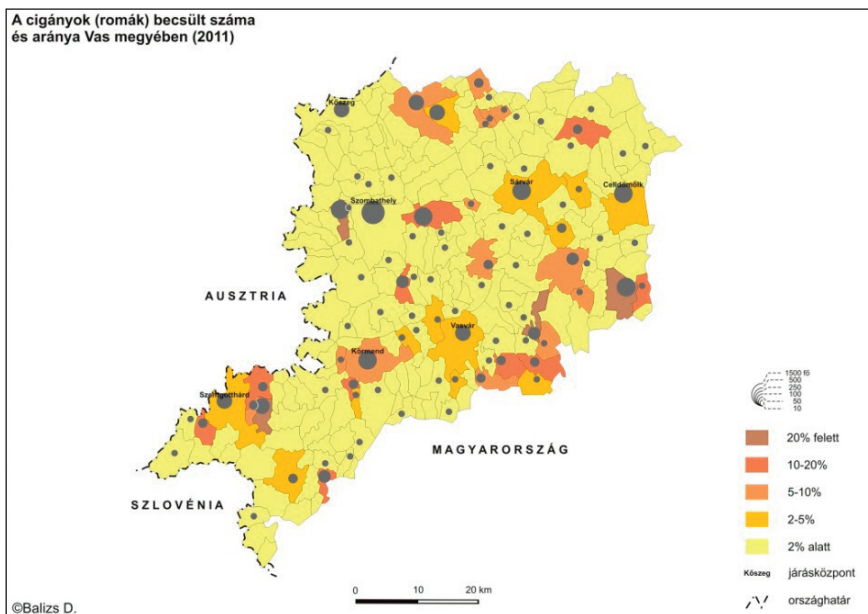
1. ábra: A történelmi Vas megye etnikai térstrukturája 1910-ben.
Forrás: az 1910. évi magyarországi népszámlálás adatai



3. ábra: Kisebbségek 5% feletti aránnyal Vas megye településein 2011-ben.
Forrás: a 2011. évi magyarországi népszámlálás adatai



4. ábra: A fontosabb Vas megyei kisebbségek (horvát, cigány, német, szlovén) összesített arányváltozása 2001–2011 között. Forrás: a 2001. és a 2011. évi magyarországi népszámlálás adatai



5. ábra: A cigányok (romák) becsült száma és aránya Vas megyében 2011-ben. Forrás: KOCSIS K. (2002), KEMÉNY I. (2004) ÉS HABLICSEK L. (2007) alapján